

Teologiska intuitionen

Tros & Livsåskådning

C kurs

15 hp

vt 2019

Handledare: Johanna Romare

Betygsättande Lärare: Elena Namli

Gemensamma förmågor

Camilla Lyckosköld

Innehållsförteckning

1.Introduktion	1
1.1 Bakgrund.....	1
1.2. Syfte och frågeställning	2
1.3. Material	2
1.4. Avgränsning.....	3
1.5. Metod	3
1.6. Disposition	5
2.Teoretisk plattform	5
2.1. Presentation av omsorgsetiken	6
2.2 Den kritik som riktats mot Gilligans och Noddings omsorgsteori	9
3.de Waals teori om det sociobiologiska perspektivet och den moraliska funktionen.....	11
3.1. Hur tar sig moralen uttryck hos de Waals primater	12
3.2. de Waal kritik mot yttre påverkansteorier	16
3.3. Att se de Waals forskningsresultat som en omsorgsetik.....	19
4.Peter Singers kritik av de Waal	20
5.Diskussion	25
6.Sammanfattning och slutsats	26
7.Litteraturförteckning.....	28

1. Introduktion

1.1 Bakgrund

I den här uppsatsen undersöks moralens grund och ur vad den kan härledas. Etiken som disciplin reflekterar över vad vi menar med moral, vad som är moralens grund och hur moraliska principer kan motiveras och berättigas. Moralpsykologin undersöker i sin tur människors beteenden i moraliskt relevanta sammanhang, samt vilka implikationer resultaten av moralpsykologisk forskning kan tänkas ha för normativ etisk teori.

Den nederländske psykologen och etnologen Frans de Waal har under lång tid studerat beteenden hos primater. Han menar att hans forskning visar att vi hos primater kan studera en väl utvecklad förmåga till empati, sympati, rättvisekänsla och förmågan att samarbeta, vilket är dispositioner som han i sin tur relaterar till moral.¹ de Waal vill göra gällande att människan inte är den enda primaten som har beteendeförmågor som empati, sympati och en inbyggd rättvisekänsla. Det finns enligt de Waal stora beteendelikheter mellan människa och andra primater, vilket de Waal menar kan förklaras genom att den mänskliga hjärnan inte skiljer sig nämnvärt från andra besläktade primaters dito². Som ett exempel nämner de Waal att människans och primaters hjärnor tycks svara på samma intryck i samma område av hjärnan när det kommer till att känna och uttrycka omsorg. En slutsats som de Waal drar av detta är att människa och primat tycks ha flera gemensamma förmågor som kan relateras till moral.

Genom att studera hur moral har utvecklats hos primater så kan vi också erhålla ny kunskap om mänsklig moral. Människa och primater uppvisar omsorgsbeteenden och evolutionen tycks ha tenderat att premiera ett omsorgsbeteende framför beteenden som är asociala och egenintresserade. Den uppfattning av moral som de Waal ger uttryck för är att moral är inbyggt i vår art och att moraliska grundförutsättningar inte är unikt för människan³. Detta kan jämföras med en syn på moralen som något som kan härledas ur exempelvis Guds bud, ur förnuftet eller någon annan idé om vad som är gott och rätt. Ett annat sätt att uttrycka det på är att de Waals syn på moral är att moralen inte har någon extern källa, utan att den finns

¹ de Waal & Waal, Good Natured, s. 284.

² de Waal & Waal, Good Natured, s. 284.

³ de Waal & Waal, Good Natured.

inneboende i människan och har vuxit fram genom social interaktion med andra. Här, menar de Waal, spelar människans naturliga omsorgsbeteende en central betydelse både för hur vi skall förstå mänsklig moral, liksom för vad som kan betraktas som en utgångspunkt för en rimlig normativ etik.

1.2. Syfte och frågeställning

Den här uppsatsen prövar att ta de Waals forskning på allvar för att undersöka vad den skulle föra med sig när det kommer till synen på vad som utgör en rimlig normativ etisk teori. Jag kommer här att redogöra för vilka slutsatser som de Waal själv drar utifrån sina forskningsresultat. Min egen förförståelse är att han argumenterar för att en omsorgsetik skulle vara ett rimligt utfall. I uppsatsen avser jag även undersöka kritiken som riktats mot de Waals evolutionspsykologiska teorier.

Uppsatsen avser besvara följande frågor:

- Kan de Waals empiriska undersökningar och slutsatser som rör människans medfödda fallenhet för moral visa något alls om vilka värdeomdömen som är riktiga?
- Går det att härleda normativa slutsatser från dessa moralpsykologiska påståenden?

Min undersökning tar sin utgångspunkt i omsorgsetiken och undersöker i vilken utsträckning de Waals moralpsykologiska teorier kan ge stöd för en sådan etik. Genom att jämföra omsorgsetikens grund teori med de Waals omsorgsteorier hoppas jag hitta gemensamma beröringspunkter mellan våra mänskliga moraliska förmågor med sociala beteendestinkter. Jag prövar också denna hållning mot den kritik som Peter Singer framfört mot de Waal.

1.3. Material

För min teoretiska utgångspunkt använder jag mig av omsorgsetiken. I denna uppsats representeras den av den amerikanska feministen och psykologen Carol Gilligan och den amerikanska feministen och filosofen Nel Noddin. Dessa två omsorgsetiker belyser och understryker värdet av omsorgsförmågan i vår förståelse av moral och dess moralpsykologiska betydelse. Jag kommer att använda mej av Carol Gilligans bok *In a different voice* (1993) och Nel Noddins bok *The Maternal Factor : Two Paths to Morality* (2010), som behandlar och förklarar omsorgsetikens grundfunktion.

Frans de Waals moralpsykologi kommer att representeras av följande publikation, *Good natured, The origins of right and wrong in humans and other animals* (1997). *Evolved morality, the biology and philosophy of human conscience* (2014). Resultaten i dessa studier ger ett sociobiologiskt svar på moralens grundfunktion. Jag kommer även att använda mej av Frans de Waals Tanner föreläsning material, *Primates and Philosophers: How Morality Evolved, Morality and the social instincts: continuity with the other primates* (2004) där de Waal tar ställning för sina moralteorier samt där han avfärdar alternativa teorier.

För kritiken av de Waal kommer använder jag mig av den amerikanska filosofen och djurrätts aktivisten Peter Singer invändningar i vilka jag finner i, *Morality, Reason, and the rights of animals, Primates and Philosophers: How Morality Evolved, Morality, reason and the rights of animals* (2004), där Singer har haft möjlighet att komma med invändningar mot de Waals evolutionsteori.

1.4. Avgränsning

Syftet med min uppsats är att se om de Waals moralpsykologiska teorier kan ge stöd för en omsorgsetik i vilka jag hoppas finna en trovärdig förklaring till moralens sociala grundfunktion. Jag begränsar mig till Carol Gilligan och Nel Noddings omsorgsteorier i vilka jag anser talar för de sociopsykologiska omsorgsförmågor som de Waal relaterar till. Jag presenterar den kritik som riktats mot omsorgsetiken i frågor gällande dess hållbarhet och opartiskhet. Kritiken som riktats mot de Waal evolutionsteori kommer från den utilitaristiska filosofen och djurrättsaktivisten Peter Singer, som menar att våra mänskliga moraliska förmågor på många sätt skiljer sig från de sociala instinkterna som de Waal menar är grundfunktionen till vår mänskliga moraliska förmåga. Målet med min uppsats är att se om svaren av de Waals forskningsresultat kan relateras till en omsorgsetik och om detta kan ligga till grund för en normativ etik.

1.5. Metod

I inledningen av min uppsats presenterar jag olika teorier som rör moralens grundsyfte och grundfunktion. Jag använder mig här av en *innehållslig och en jämförande idéanalys*,⁴ för att tolka de Waals studieresultat i ljuset av Gilligan och Noddings omsorgsetik. Jag redogör även

⁴ Grenholm, Att förstå religion, s. 213.

för de omsorgsförmågor som de Waal tycks identifiera. Syftet med min uppsats är att peka på likheter mellan de Waals sociala beteendestinkter med de omsorgsteorier som Gilligan och Nodding förespråkar som en normativ moralisk modell.

Jag undersöker även vilka argument dessa etiker anför i sina ståndpunkter. Jag avslutar med att göra en sammanvägning av de Waals omsorgsteorier med omsorgsetiken för att titta på rimligheten av dessa två teorier. För att bedöma rimligheten i dessa teorier använder jag mig av fyra kriterier som jag har hämtat ur Grenholms *Att förstå religion*.⁵ De fyra kriterierna är *universaliserbarhetskriteriet*, *konsistenskriteriet*, *erfarenhetskriteriet* och *integrationskriteriet*. Det första kriteriet, *universaliserbarhetskriteriet*,⁶ innebär att den moraliska teorin, i detta fall omsorgsetiken, skall anses vara godtagbart giltigt.

Det andra kriteriet, *konsistenskriteriet*,⁷ innebär att teorin skall vara logiskt förenlig med andra moraliska omdömen som kan anses vara rimliga, då det inom en normativ etisk modell inte får råda logiska motsägelser. Det tredje kriteriet, *erfarenhetskriteriet*,⁸ innebär att en teori ska överens med observationer och erfarenheter. Det fjärde kriteriet, *integrationskriteriet*,⁹ innebär att moraliska omdömen måste vara integrerade med de övertygelser vi håller för sanna. Detta skall inte strida mot den vetenskapliga forskningen och den skall stämma överens med antaganden om vår tillvaro och det mänskliga livet.

Jag använder mig även av en *argumentationsöversikt*,¹⁰ som ger en tydlig överblick över Gilligan, Nodding och de Waals ståndpunkter för att tydliggöra vilka premisser som de grundar sina teser på. Jag gör även en sammanfattning av de Waals evolutionsteorier för att jämföra dessa med Peter Singers kritiska motargument. Här gör jag en argumentationsanalys¹¹, där jag förhåller mig till följande moment:

- Jag redogör för vilka argument dessa två teoretikerna anför för sina teser. Jag vill klargöra innebörden som framförs i texterna för att se vilka premisser som teserna grundar sig på. Jag vill se på teoretikernas argument för att kunna göra en sammanfattning av dessa teoretikers argument för att i slutet av uppsatsen för att självständigt kunna föra en diskussion.

⁵ Grenholm, *Att förstå religion*.

⁶ Grenholm, *Att förstå religion*, s. 305.

⁷ Grenholm, *Att förstå religion*, s. 305.

⁸ Grenholm, *Att förstå religion*, s. 305.

⁹ Grenholm, *Att förstå religion*, s. 305.

¹⁰ Grenholm, *Att förstå religion*, s. 213–215.

¹¹ Grenholm, *Att förstå religion*, s. 213.

1.6. Disposition

I kapitel 1, presenterar jag bakgrunden till min uppsats. Här presenterar jag mitt syfte och klargör min frågeställning. Jag presenterar även mitt material, min metod och vilka avgränsningar som jag gör.

I kapitel 2, kommer min vetenskapliga fördjupning. Presenterar jag min teoretiska plattform som utgår ifrån omsorgsetiken. Jag kommer här att presentera två feministiska omsorgsteorier för att urskilja omsorgsvärdets betydelse i förhållandet till andra centrala värden.

I kapitel 3, presenterar jag Frans de Waals forskningsresultat och se hur hans evolutionsteorier kan förstås som en normativ beskrivning av en omsorgsetik. Jag vill visa på hur den moraliska förmågan uttrycks bland de Waals primater.

I kapitel 4, vill jag presentera Peter Singers kritik mot de Waal.

I kapitel 5, kommer jag att jämföra mitt textmaterial, som utgår ifrån dessa fyra teoretikers ståndpunkter. Jag vill göra en sammanställning av dessa teorier och forskningsresultat, i vilka jag hoppas skall kunna besvara min frågeställning:

- Kan de Waals empiriska undersökningar och slutsatser som rör människans medfödda fallenhet för moral visa något om vilka värdeomdömen som är riktiga?
- Går det att härleda normativa slutsatser från dessa moralpsykologiska påståenden?

2. Teoretisk plattform

I detta kapitel ämnar jag redovisa vad som kännetecknar en omsorgsetik. Jag kommer att använda mej av Carol Gilligan och Nel Noddings omsorgsteorier, som i första hand riktar sin uppmärksamhet mot en feminin omsorgsvärdegrund. Jag vill i min uppsats visa på att beteenden och karaktärsdrag som empati och sympati bottnar i en omsorgsförmåga. Jag att använda mig av en *inhållslig idéanalys*¹² då jag vill klargöra vilka ståndpunkter dessa etiker anför, där jag även tagit med den kritik som riktats mot dessa teorier för att se på rimligheten i att se denna omsorgsteori som en normativ etik, då jag vill visa på att de beteendeförmågor

¹² Grenholm, Att förstå religion, s. 213.

som de Waals primater uppvisar kan liknas vid de omsorgsförmågor som Gilligan och Noddings teorier syftar till.

Jag vill undersöka om de förmågor som Gilligan och Noddings förespråkar är grundade i de medfödda sociala beteendeförmågor som vi delar med andra primater och om dessa beteenden går att spåras tillbaka till en omsorgsfunktion, i vilket jag själv anser kan vara de sociala förmågor som de Waal relaterar som de grundläggande sociala förmågor som gjort det möjligt för vissa arter att utveckla sitt sociala beteende i samverkan med andra.

2.1. Presentation av omsorgsetiken

Omsorgsetiken kännetecknas av att den ser till de feminina värden som förespråkar omsorg och som ser värdet av upprätthållande av relationer. Den amerikanska feministen och psykologen Carol Gilligan som anses vara grundare till denna etik, utförde på 1970 talet tillsammans med den amerikanska psykologen Lawrence Kohlberg (1927–1987) en rad vetenskapliga undersökningar på barn i olika åldrar och kön.¹³Målsättningen med denna forskning var att se hur och i vilket ålder den moraliska utvecklingen skedde under barnets uppväxttid. Kohlbergs studie inkluderade intervjuer av både pojkar och flickor i olika åldrar, där barnen fick svara på frågor som innehöll ett moraliskt dilemma. Svaren använde Kohlberg sedan för att lägga grunden för sin teori om den moraliska utvecklingen. Enligt Kohlberg finns sex olika stadier i människas moraliska utveckling. Varje stadie innebär nya sätt att tänka kring och lösa moraliska dilemman. Steg 1–2 är de så kallade prekonventionella stadierna, 3–4 de konventionella stadierna och 5–6 de postkonventionella stadierna. De tre stegen presenteras följande:¹⁴

1. Rätta handlingar är de som gör att en inte blir straffad, eller,
2. Där en kan förhandla sig till något på ett rättvist eller bra sätt,
- 3 och 4. Rätta handlingar är de som får godkännande av andra, eller när en uppfyller de plikter och regler som samhället/omgivningen ställer på en,
5. Personer vägleds här av respekt för lagar och moraliska regler och

¹³ Rachels & Rachels, Rätt och fel, s. 170.

¹⁴ Gilligan, In a different voice.

6. Ser dem till viss del som godtyckliga och inte alltid rätta – eller följer abstrakta etiska principer så som rättvisa och jämlikhet.

I steg 5, menade Kohlberg, de lagar och de moraliska regler som finns i ens omgivning eller samhället. Steg 6, innebär det att du kan ha respekt för samhällets lagar och de moraliska regler som är gällande, men som samtidigt innebär att individen förstår att de inte alltid är perfekta, detta innebär också en förståelse av att självklara moraliska sanningar, som till exempel att det är fel att ljuga eller att bedra, och som inte alltid stämmer och inte heller alltid bör följas.¹⁵

Kohlberg ansåg att barn i det prekonventionella stadiet (1–2), ser på rättvisa ur ett egocentriskt perspektiv, som något som är baserat på individens behov, för att senare i det konventionella stadiet (3–4) har förmågan att se sociala konventioner, det som konstituerar rättvisa. Till sist kan vissa individer nå det postkonventionella stadiet (5–6) som karakteriseras av en principiell förståelse av rättvisa, en förståelse som bygger på den inbyggda logiken i jämlikhet och ömsesidighet.

Resultaten visade på att alla barn inte nådde till det sista stadiet (6), och att majoriteten av dessa var flickor. Kohlbergs forskning visade på att flickor mer sällan når nivåer över stadie 3, och att dessa flickors sätt att lösa problem var att de lät känslor styra utfallet, vilket Kohlberg inte ansåg vara normativa universella lösningar.

Gilligan som i slutet 1970-talet återupptog Kohlbergs forskningsmaterial, upptäckte att Kohlberg misslyckats att upptäcka svåridentifierbara grundläggande affektiva värden. Hon såg även att Kohlberg inte tagit nämnvärd hänsyn till de värden som är centrala för flickor. Hon upptäckte också att dessa flickors tillvägagångssätt i att lösa problem skilde sig från pojkarnas, då hon såg att flickor värdesatte andra utfall som bygger på ett större hänsynstagande och till fortsatt upprätthållande av relationer än till de värden som värdesätter opartiskhet och som ser till rättviseaspekterna.

Gilligan såg att när flickorna utsattes för samma problemställning så var deras utgångspunkt främst att finna lösningar som tog hänsyn till fortsatt upprätthållande av relationen. Gilligans teori var att flickors moraliska tänkande är något annorlunda än pojkars och att pojkars moraliska tänkande kännetecknas av abstrakt karaktär där universella objektiva principer och rättvise principer är det som styr utfallet medans flickors moraliska orientering bottnar sig i

¹⁵ Gilligan, In a different voice.

omsorg för andra och i förmågan att vara lyhörda för andras synpunkter i sin bedömning.¹⁶ Enligt Gilligan tenderar flickor att vara mer empatiska och medkännande och som ofta utgår från tanken om omsorgen för andra och i viljan att förebygga skada. Enligt Gilligan byggde Kohlbergs forskningsresultat på traditionella etiska principer, i vilka tidigare ansetts vara av större värde än de värden som betonar intimitet och omsorg som hon menar resulterade till Kohlbergs felaktiga antagande.

Gilligan anser att vi traditionellt har antagit att det funnits ett gemensamt moraliskt och etiskt värdesystem som skulle kunna fungera som en gemensam grundmall i vilket vi byggt vårt etiska värdesystem på. *I boken in a different voice* vill Gilligan visa på de problem som uppstått då forskning bedrivits med traditionellt maskulina värdenormer som inte tagit hänsyn till de värden som kvinnor ansett som viktiga,¹⁷ Vi har blivit vana att se världen ur maskulina antaganden menar hon.¹⁸

För den amerikanska feministen och filosofen Nel Nodding, är omsorgsteorin främst är en teori som tar relationer som utgångspunkt för moralen. Gilligan och Noddings kritik riktar sig främst mot vad de själv kallar *traditionella maskulina värdeuppfattningar*, i vilka de menar skapar ett personligt dilemma i förhållandet mellan att vara sann mot sina egna omsorgs principer i motsats till de traditionella moralprinciperna vilka tar större hänsyn till rättviseaspekter, opartiskhet och objektivitet än till de principer som baseras på känslor.

Nodding menar att omsorgsetiken skall ses som en naturlig etik som främst återspeglas i relationen mellan modern och barn och som grundar sig i de naturliga moderliga instinkterna vilka genom miljontals år utvecklats till en empatisk förmåga i att kunna förstå våra barns behov och till de förmågor som skall säkerställa våra barns välbefinnande och överlevnad.¹⁹ Enligt Nodding skapas denna omsorgsförmåga i relation mellan modern och barnet, då det hos modern framträder ett förmoraliskt imperativ i form av ett ”jag måste”²⁰ oavsett moderns egna förhållande, och där barnet i sin tur upplever en positiv respons när modern uppmärksammar och vidtar omsorgsåtgärder. Här vill jag tolka att Nodding refererar till anknytningsteorin, då hon menar att det är genom vårdnadshavarens respons som barnet utvecklar sitt värdesystem.

¹⁶ Gilligan, *In a different voice*, s. 31.

¹⁷ Rachels & Rachels, *Rätt och fel*, s. 171.

¹⁸ Gilligan, *In a different voice*, kap. 2.

¹⁹ Nodding, *The maternal factor: two paths to morality*.

²⁰ Nodding, *The maternal factor: two paths to morality*, s. 15.

Nodding menar att om barnet får god, kärleksfull och trygg omvårdnad tidigt i livet så skapas hos barnet en minnesbank som rustar till en psykologisk och kognitiv förmåga som gör det möjligt för barnet att senare i livet kunna ombesörja omsorg för andra. När detta *pre-moraliska imperativ* generaliseras till ett större sammanhang som exempelvis gruppen eller samhället så blir det ett normativt förhållningssätt menar hon²¹. Det är i ljuset av denna relationsförening som vi finner grunden för den omsorgsetik som hon menar bör stå som modell för en normativ etik då naturlig omvårdnad inte bara är en begreppsmässig konstruktion utan ett naturligt tillstånd vi ser i vardagen som ett praktiskt, empatiskt och socialt sätt att samverka och integrera med andra menar hon.

Nodding menar att till skillnad från traditionella etiska värdegrund så värdesätter omsorgsetiken det som rör våra innersta känslor och därför måste denna etiska teori få en mer betydande roll på den moraliska arenan, då hon menar att vi inte kan bortse från de faktum att det är utifrån de moderliga omsorgsinstinkterna människan från början utvecklat sin sociala förmåga och som gjort det möjligt för oss att leva i ett större sammanhang vilket bygger på dessa naturliga principerna vilka hon refererar till som det naturliga omhändertagandet.²²

2.2 Den kritik som riktats mot Gilligans och Noddings omsorgsteori

Gilligans omsorgsteorier har efter sin publicering på kritiserats för att den inte behandlar frågor som rör våra moraliska plikter och skyldigheter för andra individer som står utanför vår innersta familj, släkt eller bekantskapskrets. Den kritiseras även för att den inte behandlar frågor som rör vår opartiskhet, som innebär att vi har en moralisk skyldighet att främja allas intressen lika mycket oavsett släktskap, kulturell tillhörighet eller geografisk närhet.

Gilligan kritiseras även för att hennes omsorgsteori främst avser flickor och kvinnors värdesättande i vilka kritikerna menar är värden som skall anses vara könsneutrala. Dagens omsorgsförespråkare vill att omsorgsetiken skall vara en etik som skall ombesörja hela mänskligheten oavsett kön, kulturell tillhörighet och geografisk närhet m.m. I efterhand har Gilligan omdefinierat sina teorier och har gjort offentliga uttalanden där hon omvärderat sina teorier och menar att omsorgsetikens skall ses som en etik i vilket dess värden skall ses som könsneutrala.²³

²¹ Nodding, The marteral factor: two paths to morality, s. 14.

²² Nodding, The marteral factor: two paths to morality, s. 129.

²³ Carol Gilligan on "In A Different Voice" - YouTube.

En annan kritik är att denna etik främst ger stöd åt sådant som är naturligt för människan som exempelvis att ta hand om sina barn och familj, där den främst fokuserad på de småskaliga personliga relationer och som inte betraktar de grundläggande moraliska skyldigheter vilka skall uppmuntra till handlingar som eftersträvar att maximera så mycket gott till så många som möjligt och som kan sträcka sig utanför den egna familj/gruppens gränser, och som opartiskt och objektivt sätter plikten som ett mål för att nå bättre förutsättningar för så många som möjligt. Dessa kritiker menar att detta strider mot omsorgsetikens natur då dessa principer förespråkar partiskhet och nära relationsbyggande och skall inte ensamt fungera som modell för en normativ etik utan måste samverka med andra moraliska principer.²⁴

Kritiken kommer även ifrån andra feministiska tänkare som menar att skillnader i mäns och kvinnors etiska tänkande är främst ett resultat av sociala och kulturella förväntningar inte av biologiskt betingade förmågor, där de menar att människan inte lever i ett vakuum utan är ständigt påverkad av sin omgivnings samtida normer, sedvänjor och till de värderingar i vilket hon anpassas att leva efter, där den socialkulturella påverkan har haft en större påverkan på människan än den sociobiologiska.

Noddings omsorgsteorier kritiseras även av andra feminister och av personer som föredrar det mer traditionella tillvägagångssättet. Dessa kritiker menar att Nodding förespråkar en etik som accepterar och uppmuntrar till partiskhet. Kritikerna menar att Nodding tenderar att använda ojämlika relationer som en normativ modell. En av dessa kritiker är filosofen och feministen Sarah Hoagland som menar att det traditionella föräldraskapet och dess utläringsteknik främst sker inom relationer som är kortlivade och som främst är utformade för att befrämja ojämlika relationer²⁵. Hoagland menar att det ojämlika förhållandet bygger på att den som ger omsorgen är dominerande och där den som mottager omsorgen tvingas in i en beroendeställning med otillräcklig kontroll, vilket kan bli etiskt problematiska i förlängningen och som följaktligen inte fungerar som modell för en normativ etik.

²⁴ Rachels & Rachels, Rätt och fel, s. 178.

²⁵ <http://sarahhoagland.com/sarahhoaglandles.html>.

3. de Waals teori om det sociobiologiska perspektivet och den moraliska funktionen

I detta Kapitel kommer jag att presentera Frans de Waals sociobiologiska teorier. Som metod kommer jag att använda mig av en innehållslig textanalys,²⁶ då jag ämnar klargöra de ståndpunkter de Waal anför i/för sina teorier och den kritik de Waal framför då han anser att de traditionella moraliska påbuden är frånskild dess tillämpning. Han menar i stället att i den verkliga sociopsykologiska världen bygger moraliskt resonemang på mycket enklare grunder såsom rädsla för straff och en önskan om att överensstämna med andra individer.²⁷ Enligt de Waal behövs inte abstrakta principer för att kontrollera vårt sociala beteende, vi har likt andra sociala arter en naturlig fallenhet för ett moraliskt beteende. de Waal ser därför de moraliska egenskaper som en del av evolutionen snarare än det motsatta, det är en uppfattning som i stor utsträckning stöds av hans forskning där hans studier av spädbarn tyder på att moralisk förståelse börjar utvecklas i väldigt tidig ålder. Studieresultaten som han här presenterar visar på är att människan och våra primatrelaterade släktingar visar tecken på gemensamma moraliska byggstenar som jag vill relatera till omsorgsförmågor.

Enligt de Waal byggs alla samhällen på en gemensam känsla av tillhörighet och ett behov av acceptans. Förmågan och tendensen att konstruera sådana föreningar och att söka trygghet inom den är produkter av naturligt urval som återfinns hos medlemmar av arter med bättre överlevnadschanser. de Waal menar att fördelarna med grupplivet kan vara den mångfaldiga styrkan i antal där varje medlem bidrar till och hämtar fördelar inom gruppen. Strategier för att bygga upp denna tillit har varit en bidragande orsak till moralens uppkomst.²⁸

de Waal menar att den deskriptiva moralen kan ses som en förlängning av generella primatmönster av sociala integrationen och den anpassning varje medlem behöver för att passa in. Som jag tolkar de Waal skulle den bredaste definitionen av moral vara hur den sociala miljön formar och begränsar individuellt beteende, och där moralens funktion ligger i en viljeförmåga att återställa den harmoniska ordningen och viljan att förhindra aggressivitet. de Waal menar att detta blivit möjligt på grund av att många sociala arter utvecklat en genetisk kognitiv förmåga i att kunna påverka och reglera beteenden som hjälper till att

²⁶ Grenholm, Att förstå religion, s. 213.

²⁷ de Waal, Evolved Morality, s. 19.

²⁸ de Waal, Evolved Morality, s. 18.

undvika onödig stress och missförstånd, där det moraliska beteendet återspeglas i värdet av goda relationer.

3.1. Hur tar sig moralen uttryck hos de Waals primater

de Waal definierar moral som ett system av regler som har som mål att inte tillföra onödig skada och som sätter gruppens välmående framför sitt egenintresse. de Waal menar att det finns en distinktion mellan moralregler inom sociala relationer i jämförelse till moraliska regler på samhällsnivå.²⁹ Jämfört med de moraliska principer som finns inom sociala relationer, finns det inga tecken på moralisk normalitet hos primater på en samhällsnivå då primater inte lever under dessa förutsättningar. På den samhällsliga nivån ter sig därför den mänskliga moraliska förmågan unik, detta på grund av att människan rutinemässigt utökar sitt moraliska resonemang runt samhället som helhet, samt innehar en unik förmåga att kunna spekulera över vad som skulle hända med vårt samhälle om vissa agerade på ett visst sätt.

Enligt de Waal har vi människor utökat vårt värdesystem genom vår objektiva förmåga i att förstå interaktioner som vi inte är direkt inblandade i. Människan har tillskillnad från andra sociala djur utvecklat förmågor i att kunna agera som opartiska åskådare och som kan hantera rätt och fel på en abstrakt nivå vilket primater inte uppvisar några tecken på. de Waal menar att primater liksom många andra sociala arter främst strävar efter specifika mål där de aktivt arbetar för att bevara harmonin inom sitt sociala nätverk och de protesterar mot eventuella orättvisor, vilket innebär att de beter sig normativt i den meningen att de korrigerar och försöker tillrättalägga avvikelser från ett idealiskt tillstånd.

Som en grundnivå fann de Waal att många småkryp ser ett värde i reparation. Insekter reparerar snabbt sina bon efter att de har förstörts. de Waal menar att naturen är full av fysiska strukturer som är byggda av djur som har en inbyggd idealmall för hur dessa byggen måste se ut. Så fort strukturen avviker från det normativa motiveras djuren till justering. Forskarna kunde enas om att dessa djur drevs av ett värdemål i form av reparation.³⁰ Enligt de Waal går det att fastslå organismer stävar efter ett speciellt resultatorienterat mål, där överlevnad är den främsta och reproduktion den andra ur vilka arter utvecklat olika egenskaper.³¹

²⁹ de Waal, *Evolved Morality*, s. 22.

³⁰ de Waal, *Evolved Morality*, s. 188.

³¹ de Waal, *Evolved Morality*, s. 198–200.

de Waals studier visar på att altruism och moral är två viktiga genetiska byggstenar i arters sociobiologiska samverkansförmåga. Han menar att vi tillsammans med andra arter utvecklat förmågan i att reglera vårt personliga beteende genom de gener som har en naturlig fallenhet till karaktärsdrag som exempelvis ödmjukhet, ärlighet, generositet och samarbetsvillighet vilket lett till ökad reproduktion och en ökad chans för överlevnad för både individen och gruppen. De gener som har haft en ökad benägenhet till själviskhet och aggression har evolutionärt inte varit lika framgångsrik och har därför dukat under genom den naturliga selektionen. Detta är det sociobiologiska svaret på vari och varför moralen uppstod från början menar de Waal.³²

De Waal menar att det hos primater går det att studera normativa värden i form av sympatiska och empatiska förmågor, där primater tydligt visar i viljan i att upprätthålla goda sociala relationer.³³ de Waal menar också att den gemensamma medvetenheten om att ett projicerat beteende kan få besvärliga konsekvenser har evolutionärt utvecklats till en förmåga att styra och reglera impulser. Hos människan har impulskontrollen vidareutvecklats från att vara ett socialt beteende inom gruppen utvecklats till en förmåga att kunna samverka med andra utanför den egna sfären, detta kan bara blivit möjligt på grund av att sociala hämningarna är en del av den sociala beteende koden som återfinns hos många primater menar han.

De studier som de Waal genomfört visar på att det finns inom alla grupper sociala koder som individer måste lära förhålla sig till. Dessa koder sker främst genom kognitiv inläring men som också påverkas av att individen är medveten om att oacceptabelt beteende bestraffas.³⁴ de Waals forskning ger en tydlig förklaring till hur dessa sociala koder lärs in: Hos de mindre primaterna som exempelvis Gibbon och makinapan, syns den sociala koden tydligast vid mat och vattenutfodring. De dominanta hanarna lät de mindre ungarna få tillgång till vatten samtidigt som de själva, vilket de Waal menar tyder på att de har en förståelse för att de unga inte än har lärt sig den sociala koden. Från treårsåldern fick ungarna genom bestraffning och utfrysning lära sig den sociala koden och fick inta sin mammas ställning i rangordningen.³⁵

Bland de större primaterna som schimpanser, gorillor och babianer, de arter som är biologiskt lik människan, började denna sociala inläring vid fyraårsåldern. de Waal ser att innan ungarna nått denna ålder såg de vuxna mellan fingrarna om barnen uppvisar oacceptabelt

³² de Waal, Evolved Morality, s. 180.

³³ de Waal, Evolved Morality, s. 187.

³⁴ de Waal, Evolved Morality, s.200.

³⁵ de Waal & Waal, Good Natured.200.

beteenden eller handlar orätt. Men, för de unga vuxna är det helt annan tolerans än den tolerans som uppvisats bland de mindre primaterna. De unga vuxna får snabbt och obarmhärtigt lära sig rangordningen genom tuffare bestraffning,³⁶ där de unga fort lär sig att kontrollera sin sexualitet och blir snabbt medvetna om vilka sociala regler som gäller. De unga vuxna söker heller inte efter chanser att överträda ordningen vilket de mindre primaterna i större utsträckning gjorde, detta, menar de Waal, är på grund av att de verkar ha mer respekt och är väl medvetna om den bestraffning som väntar. Förmågor i att kunna kontrollera impulser syns tydligast när belöningsystemet utsätts för frestelser. Hans studier visar på att både primatungar och människobarn leker mer och intensivare under väntan på belöning för att distrahera sig från impulser.³⁷

Trots att det finns många psykologiska likheter mellan människa och andra primater så menar de Waal att vi inte kan eller skall värdesätta primaters sociala beteende med mänskliga normer. Exempelvis verkar inte primater utsträcka sina normer utöver deras omedelbara närmiljö. De uppvisar heller inte tecken på skuld och skam när de misslyckas med något. Det går inte att bevisa subtila känslouttryck hos primater, då, det inte går att bevisa om primater upplever obehagliga känslor som kan relateras till mänskliga känslor av misslyckanden, men, menar han, det går att hävda att deras beteende är normativt genom att de aktivt söker vissa utfall utan förmågan att se det som normativt, då de inte uppvisar något värdebegrepp om hur något *bör* vara.

de Waal menar att primater endast kan utvärdera ett socialt beteende som framgångsrikt eller misslyckat för att främja sina mål, inte i termer av vad som *bör* anses vara rätt och fel,³⁸ så att ställa frågan om primater innehar moraliska insikter blir problematiskt, då det är som att fråga om de besitter förmågor som kan liknas vid typiskt mänskliga som exempelvis kultur, politik eller språk. För att kunna göra detta så måste vi bryta ner relevanta förmågor vid liknelser.³⁹ Som exempel har de Waal noterat är att det inom olika grupperingar utvecklats olika verktyg för att underlätta vardagssysslor. Studier visade att vissa grupper använde sig inte av vardagsverktyg medans andra grupper var mycket medvetna om hur verktyg skulle användas. Genom denna förmåga hade primaterna även lärt upp sina barn att använda redskapen på rätt

³⁶ de Waal & Waal, Good Natured.200.

³⁷ de Waal & Waal, Good Natured.201.

³⁸ de Waal, Evolved Morality, s.201.

³⁹ de Waal & Waal, Good Natured, s. 284.

sätt. Detta kan ses som gruppfenomen i liknelsen vid kultur som primaterna utvecklat inom den egna gruppen.

Han har även observerat att primater bildar allianser genom statuskamper och fysiska strider, där de tillsammans utmanar de individer som är dominanta. de Waal kan jämföra detta med mänskliga politiska allianser.⁴⁰ Ett annat exempel på relevanta liknelser kan studeras hos de primater som levt i fångenskap under lång tid. De Waal har studerat att schimpanser och gorillor har genom förmågan till teckenspråk och symboler fått lära sig att kommunicera med människan. de Waal menar att detta har visat sig vara ett framgångsrikt språkverktyg som de tillsammans med människan utvecklat för att kunna kommunicera sina behov och önskemål.

Enligt de Waal är alla våra moraliska påbud underbyggda av gemensamma grundnormer, som är grundläggande i förmågan till social samverkan, dessa förmågor är följande:⁴¹

- Sympati relaterade förmågor, som innebär att individer inom gruppen har en gemensam känsla av tillhörighet, känner emotionelltrygghet och har en förmåga till sympatisk och empatisk förståelse för andra medlemmar inom gruppen.
- Normativa sociala regler, där gruppmedlemmar skapar internalisering av regler med en gemensam vetskap om eventuell bestraffning vid överträdelse och där det riktas gemensam aggression mot de som överträder rådande lagar.
- Reciproka förmågor, där det är en gemensam förståelse för rättvis fördelning och där alla ser nyttan i ett givande och i utbyte.
- Fredsmäklade förmågor: En gemensam vilja i att undvika konflikter och ett aktivt gemensamt underhåll av goda relationer mellan gruppmedlemmarna och gemensam vilja till samarbete.

de Waal menar att människan genom sitt språkbruk har haft en unik förutsättning i jämförelse med andra arter där denna språkliga överföringsteknik har bidragit till att vi snabbt kunnat förmedla våra erfarenheter och iakttagelser, vilket har lett till att vi har haft ett biologiskt försprång jämfört med andra arter. Han menar att trots att vår hjärna bara är något större i volym så är det centrala nervsystemet den samma som hos andra utvecklade primater, då även vår hjärna är en gemensam produkt av evolutionen.⁴²

⁴⁰ de Waal & Waal, Good Natured, s. 211.

⁴¹ de Waal & Waal, Good Natured, s. 284.

⁴² de Waal & Waal, Good Natured, s. 291.

Många primater i de Walls studier uppvisar en hög form av sympatisk förståelse för varandra inom den egna gruppen. Denna förmåga bottnar i en omsorgsfunktion som främst utvecklats för en medkänsla för andra. Denna omvända förståelse av andras behov delas mellan människan och andra primater och bottnar i en naturlig inbyggd förmåga att främst kunna förstå nöd. Genom att kunna sätta oss själva i samma emotionella situation som våra gruppmedlemmar kan vi snabbt åtgärda eventuella besvär för att säkra gruppens överlevnadschanser. Förmodligen har denna förmåga utvecklats utifrån att individen ser andra individer som förlängningar av sig själv menar han.⁴³

Enligt de Wall lär sig primater att känna igen subtila tecken på nöd. De följer noggrant vad som händer runt dem, särskilt om det stör den harmoniska ordningen mellan nära släktingar och vänner. Primater uppvisar en förmåga att sätta sig i andras känslomässiga tillstånd utan att förlora skillnaden mellan jaget och de andra medlemmarna. de Waals forskningsresultat visar på att vi delar relevanta grundförmågor med andra primater, och att dessa förmågor är tätt förbundna med vår naturliga omsorgsförmåga, där han menar att moralens grundfunktion finns att finna i viljan att återställa den harmoniska ordningen och i att förhindra aggressivitet mellan gruppens medlemmar, där det normativa värdet återspeglas i värdet av goda relationer.⁴⁴

3.2. de Waal kritik mot yttre påverkansteorier

de Waal ställer sig kritisk emot alla föreställningar om att moralen skulle vara något som vi människor själva uppfunnit för att ha förmågan att bryta och ställa oss över något som påminner oss om vårans djuriska natur, i vilket de Waal menar är ett filosofiskt felaktigt antagande. Han menar att dessa teorier främst bygger på en felaktig idé om att det funnits en tid i historien då människor levit isolerat och osocial.⁴⁵ En av dessa teorier är kontraktsteorin som myntades av den engelska 1600 tals filosofen Thomas Hobbes. Enligt Hobbes var det sociala samhällslivet inte naturligt för människan, då hon i grunden är egoistiskt och endast inriktat på överlevnad och där hennes strävan är att sätta sig över andra människor för att skaffa sig egna fördelar.

⁴³ de Waal & Waal, Good Natured, s. 218.

⁴⁴ de Waal & Waal, Good Natured, kap. 5.

⁴⁵ de Waal, Primates and Philosophers: How morality evolved, s. 1–58.

I detta *naturligtillstånd*,⁴⁶ för att relatera till begrepp som Hobbes kallade människans naturliga tillstånd, blir hela det mänskliga livet ett allas krig mot alla. Och för att undvika ett sådant tillstånd var det enligt Hobbes nödvändigt att skapa en statsmakt, vilket vid denna tid var liktydigt med en suverän envåldshärskare vars främsta funktion var att skydda människorna från varandra. Hobbes menade att steget mot ett civiliserat samhälle endast kunde ske via förbud och med hot om bestraffningen vid överträdelse, vilket de Waal ser som ett artificiellt sätt att få människan att kontrollera sina själviska instinkter i vilket han inte tycker stämmer med den sociala naturen som i grunden bygger på social acceptans och i vilja att bevara harmonin inom gruppen.⁴⁷

Den engelska 1800 tals filosofen Thomas Henry Huxley byggde senare vidare på Hobbes kontraktsteori. Huxleys egen uppfattning var att människan i grunden är otäcka och själviska. Enligt Huxley var det bara med största ansträngning som människan kunde hoppas bli moraliska varelser. Denna syn byggde på tanken att människan var i behov av att bryta med sin djuriska arv för att kunna ingå i ett samhälle som moraliska osjälviska varelser. Teorin diskuteras här som ett *samhällskontrakt*, vilket innebar att moral skulle ses som ett tunt faner som kunde dölja undan våra djuriska tendenser.⁴⁸ Denna *fanérteori*, för att relatera till det begrepp som de Waal använder, står i motsats till den darwinistiska läran som ser moral som en naturlig utveckling av de sociala instinkterna och som han anser är kontinuerlig med många andra sociala förmågor människan besitter. *Fanérteorin* kritiseras av de Waal på två nivåer:⁴⁹

- För det första lider den av stora obesvarade teoretiska frågor i vilket vi behöver en förklaring till, Varför människor ensamt brutit med sin egen biologi och två, hur har en sådan prestation alls varit möjligt och vad motiverar människor över hela världen att göra detta uppbrott.
- Denna teori understöds inte av empiriska bevis då den betraktar moral som ett nytt tillägg till det mänskliga beteendet, och om så är fallet, menar han, skulle det förutsätta att moralen utvecklats i de nyaste delarna av vår utvidgade hjärna som lett till beteende som avviker från hur andra djur betar sig.

⁴⁶ Nordin, Filosofins historia, s. 333.

⁴⁷ de Waal, Primates and Philosophers: How morality evolved, s. 3.

⁴⁸ de Waal, Primates and Philosophers: How morality evolved, s. 7.

⁴⁹ de Waal, Primates and Philosophers: How morality evolved, s. 8.

de Waal menar att modern neurovetenskap visar att etiska dilemman aktiverar de känslomässiga centra i vår hjärna som härstammar långt före vår arts utveckling. Dessutom menar han, tyder studier av primater på kontinuitet på många områden som kan anses relevanta för en utvecklad moral. Mänskliga moraliska beslut beror ofta på känslomässiga antaganden i vilka vi delar med våra närmaste primatsläktingar.⁵⁰

Den amerikanska filosofen John Rawls har föreslagit en mildare version av samhällskontraktsteorin. Rawls uppfattning är att mänsklighetens steg mot en mer moralisk socialisering är på villkor av rättvisa principen, det vill säga, utsikterna till ömsesidigt fördelaktigt samarbete mellan jämställda parter. Enligt Rawls har människan själv valt att ingå i detta samarbetskontrakt.⁵¹ Även denna teori avfärdar de Waal, då han menar att dessa kantianska idéer fortfarande underblåser tanken på att människan i grunden är asocial.⁵² de Waal menar att människan aldrig har haft ett val välja för eller emot ett socialt samliv. Vi är och förblir en del av det sociala grupplivet oavsett vår egen vilja, då vi alla är en produkt av sociala evolutionen.⁵³ de Waal menar att Hobbes och Rawls teorier felaktigt skapar en illusion av att det mänskliga samhället som ett frivilligt arrangemang med självpålagda regler som godkänts av fria och jämlika individer, men menar han, det har aldrig funnits en punkt i vår biologiska historia där vi helt plötsligt *blev* sociala. Vi har från begynnelsen alltid varit gruppboende och socialt beroende varelser.⁵⁴ Fria och jämlika människor har aldrig funnits då vi kommer från en lång rad hierarkiska djur, för vilket livet i gruppen inte varit ett fritt valt alternativ utan har fungerat som en lyckosam överlevnadsstrategi menar han.

de Waal menar att ha kompanjoner och vänner erbjuder allt för många fördelar som exempelvis, mångfalden i att lokalisera mat och i undvikandet av rovdjur och eftersom grupporienterade individer lämnade fler avkommor än de mindre socialt benägna, därav blev socialiteten alltmer djupare rotat hos vissa arter jämfört med andra.⁵⁵ Dessutom menar de Waal, visar forskning på att ofrivillig ensamhet leder till en rad sjukdomstillstånd då våra hjärnor och våra kroppar inte är skapta för ett liv i ensamhet. Studier visar att ensamhet kan leda till en rad sjukdomar både fysiska och psykiska. Ensamma människor får lättare infektioner då immunförsvaret försvagas och ensamheten leder ofta till depressioner. Studier visar även på att gifta par lever längre liv än ogifta menar de Waal, exempelvis ökar gifta män

⁵⁰ de Waal, *Primates and Philosophers: How morality evolved*, s. 6.

⁵¹ de Waal, *Primates and Philosophers: How morality evolved*, s. 4.

⁵² de Waal, *Primates and Philosophers: How morality evolved*, s. 4.

⁵³ de Waal, *Primates and Philosophers: How morality evolved*, s. 5–6.

⁵⁴ de Waal, *Primates and Philosophers: How morality evolved*, s. 7.

⁵⁵ de Waal, *Primates and Philosophers: How morality evolved*, s. 4.

sin överlevnadschans med 25% i jämförelse med ogifta.⁵⁶ Så om ett gemensamt beslut om att etablera samhällen gjordes alls så bör förtjänsten gå till Moder Natur inte till oss själva menar han.

3.3. Att se de Waals forskningsresultat som en omsorgsetik

Målet med min uppsats är att se om de Waals empiriska undersökningar och slutsatser kan visa något om vilka värdeomdömen som är relevanta för moralen. Min undersökning har tagit sin utgångspunkt i omsorgsetiken, där målet är att undersöka i vilken utsträckning de Waals moralpsykologiska teorier kan ge stöd för en normativ omsorgsteori. Enligt de Waal är det svårt att föreställa sig moral utan någon form av grundnorm som alla individer i gruppen/samhället förhåller sig till. Gilligans omsorgsteori och de Waals forskningsresultat visar på att både människa och primat värdesätter harmoni och ett fortsatt upprätthållande av goda relationer och ser empati och sympati som moraliska egenskaper i vilka är centrala för upprätthållandet av familjens och gruppens trygghet och välbefinnande. Här vill jag använda mig av en jämförande textanalys,⁵⁷ för att se om de Waals beteendeteorier stöds av Gilligan och Noddings omsorgsteori.

Här vill jag främst lyfta fram de förmågor som de Waal ser som grund för moral. Enligt de Waal finns det gemensamma omsorgsförmågor som han anser visar delar mellan människa och primat. Främst syftar de Waal på de grundnormer som kan anses vara gemensamma för många primater. Exempelvis är vi beroende av en gemensam känsla av grupptillhörighet, trygghetsberoende och emotionella karaktärsdrag i form av kognitiv förmåga i att ha en empatisk och sympatisk förståelse för någon annans situation. Precis som omsorgsetikerna Gilligan och Nodding understryker de Waal vikten av förmågan i att sätta sig i andras känslomässiga tillstånd. Enligt de Waal uppvisar primater en kognitiv förmåga att sätta sig i andras känslomässiga tillstånd.

På många sätt är de Waals kritik lik Gilligans och Noddings, då han anser att vi traditionellt upphöjt rationella värden över emotionella trots att forskning visat på att våra moraliska omdömen och vårt beteende främst påverkas av emotionellt dömande inte av långsamt rationellt övervägande.⁵⁸ Precis som Nodding, vill de Waal härleda sympatiska och empatiska förmågor till något som grundar sig i de moderliga insikterna och som från början uppstod i

⁵⁶ de Waal, *Primates and Philosophers: How morality evolved*, s. 6.

⁵⁷ Grenholm, *Att förstå religion*, s. 213–215.

⁵⁸ de Waal, *Primates and Philosophers: How morality evolved*, s. 7.

relationen mellan den diande däggdjurshonan och ungen och som evolutionärt utvecklats och anpassats under 180 miljoner år.⁵⁹ Studier visar att små barn redan i ett årsålder innehar empatiska och sympatiska förmågor och där de tidigt förstår skillnaden mellan moraliska principer och kulturella konventioner.⁶⁰ Barn visar tydligt på empatisk förmågor då de exempelvis spontant tröstar andra i nöd, medans de gör återupprepande försök att överstiga de konventionella gränserna, vilket, enligt de Waal är detta ytterligare ett bevis på att empati och sympati är normativa förmågor som ingår i de sociala beteendestinkterna till skillnad mot de kulturella konventionerna som är påverkade av yttre faktorer.⁶¹

4. Peter Singers kritik av de Waal

Jag kommer i detta kapitel presentera Peter Singers kritik mot de Waal. Anledningen till att jag valt Singers kritik är för att jag vet att de båda i grunden vurmar för djur och djurs rättigheter. Vad jag tycker är spännande med denna kritik är att Singer ser på moralens funktion ur ett utilitaristiskt perspektiv, där Singer kritiserar de Waal för att relatera alla våra moraliska förmågor till evolution, då Singer menar att de Waal avfärdar alla teorier som implicerar på att människan utvecklat förmågor som frångår, (inte bryter), med de grundläggande sociala förmågor som kan härledas till de sociala instinkterna som återfinns bland många sociala arter.

Singer menar att människan till skillnad från andra sociala arter utvecklat unika förmågor, då menar han att människan kan förhålla sig opartisk och objektiv i sina värdebedömningar. Singers kritik är på många vis lik den kritik riktas emot Gilligan och Noddings omsorgsteori, där dessa etiker kritiseras för att inte ta tillräcklig hänsyn till det opartiska perspektivet. Enligt Singer avvisar de Waal andra moraliska teorier för lättvindigt. Singer anser också att de Waal inte ger en tillräcklig förklaring till de skillnader som finns mellan mänskliga moraliska förmågor med de sociala instinkter som han relaterar till som grund för moral. Singer menar att trots de Waal ställer sig kritisk till tanken att vårt moraliska beteende främst påverkats av yttre faktorer, så har han erkänt att det finns skillnader mellan sociala beteendestinkter och

⁵⁹ de Waal, *Primates and Philosophers: How morality evolved*, s. 5.

⁶⁰ de Waal, *Primates and Philosophers: How morality evolved*, s. 57.

⁶¹ de Waal, *Primates and Philosophers: How morality evolved*, s. 56–57.

de förmågor som kan anses unikt människan, men, menar Singer även med detta erkännande så misslyckas de Waal förklara vad som gjort detta möjligt.⁶²

Enligt Singer ställer sig de Waal främst kritisk emot den dualistiska tanken som ställer moral i motsats till natur och som ställer människan över andra djur, vilket Singer menar varit den dominerade synen sedan Platons idélära, som ville skilja själen från den jordbundna kroppen och upphöjde själen till något som sökte sig till en upphöjd gudomlig idé, eller till Kants metafysiska idélära, som föreslog att våra begär och våra känslor tillhörde den fysiska naturen medans vår moraliska kunskap och de universella lagarna var ett resultat av vår mänskliga rationella gudomliga natur.⁶³ Singer vill kritisera de Waal på två grunder, där han menar för att vi skall förstå i vad de Waal har rätt och i vad han får fel så måste vi skilja på två olika krav:⁶⁴

1. Att den mänskliga naturen är i sig social, där etikens rötter finns i de utvecklade psykologiska dragen och beteendemönster som vi delar med andra sociala däggdjur.
2. Att all vår mänskliga etik evolutionärt följer den samma utveckling som går att spåras i beteendet som finns hos många andra sociala däggdjur. Singer menar att de Waal bör acceptera det första kravet och avvisa det andra.

Felet med detta menar Singer, är att de Waal verkar acceptera dem båda samtidigt. Singer anser att de Waals kritik av fanérteorin bottnar i ett motstånd emot de teorier som ser moral som ett verktyg vars uppgift är att hjälpa oss att hålla våra djuriska instinkter under kontroll. Singer anser även att de Waal försvarar de darwinistiska teorierna trots att Darwin själv ansåg att moralens essens kan vara det som skiljer människan från andra djur.⁶⁵

Även när de Waal refererar till de gemensamma moraliska och altruistiska förmågor som delas mellan många sociala arter som exempelvis konfliktlösning, samarbete och givmildhet, så bör detta förklaras som ett gruppfenomen snarare än moralisk insikt menar Singer. Detta sociala beteende är något som sker i relationer inom den egna gruppen och skall inte förväxlas med de universella moraliska principer som förespråkar opartiskhet, objektivitet och ser till rättviseaspekterna och som sätter andras intressen likställda med sina egna menar han.⁶⁶

⁶² Singer, *Primates and Philosophers: How morality evolved*, s. 141.

⁶³ Singer, *Primates and Philosophers: How morality evolved*, s. 141.

⁶⁴ Singer, *Primates and Philosophers: How morality evolved*, s. 142.

⁶⁵ Singer, *Primates and Philosophers: How morality evolved*, s. 143.

⁶⁶ Singer, *Primates and Philosophers: How morality evolved*, s. 142.

Enligt Singer är vår mänskliga förmåga i att kunna motivera och resonera utökat vårt värdesystem och som gett oss en unik förmågan att kunna tänka abstrakt. Som resonemangsvarelser kan vi abstrahera oss själva från det egna *jaget* till att se andra individer frångående från oss själva och att dessa kan ha liknande intressen som våra egna och att det inte finns någon anledning till att deras intressen inte skall räknas som lika värdefulla som våra egna menar han.⁶⁷ Singer menar att vår förmåga till opartiskhet gör vår moraliska natur unik i jämförelse med andra arter då han menar att inget annat socialt däggdjur uppvisat förmågor som kan matcha vår förmåga till att resonera och motivera. Å andra sidan menar Singer, har vår förmåga att resonera blivit en del av vår mänskliga natur, liksom alla aspekter av naturen är även detta en produkt av evolutionen. Så om förmågan ligger bakom det opartiska elementet av vår moral, så är det ett nytt evolutionärt fenomen som uppstått specifikt hos människan.⁶⁸

Singer ser istället att människan rutinmässigt utökat sitt moraliska resonemang genom förmåga att kunna spekulera över vad som skulle hända med vårt samhälle om vissa agerade på ett visst sätt eller annat sätt vilket har lett till att vi kunnat utöka vårt moraliska värdesystem i vår förmåga att kunna förstå interaktioner som vi inte är direkt inblandade i och där vi kan agera som opartiska åskådare som kan hantera rätt och fel på en abstrakt nivå, vilket han menar att andra primater inte uppvisar några tecken på. Trots att människan har haft förmågan att utökade sitt värdesystem så anser han att de Waal inte medger att människan är bättre moralisk rustade än andra primater.

Singer menar att människan till skillnad från våra besläktade primater lever människan under helt andra former och system som bygger på vår förmåga att resonera och reflektera. Där, vi som fria autonoma individer kan göra våra egna val oberoende av andra, och där förmågan att resonera gett oss bättre förutsättningar för överlevnad i vilket Singer anser att de Waals helt bortser ifrån. Singer menar att vi genom att förstå altruismens sociobiologiska betydelse kan vi öka vår egen kunskap om den etiska evolutionära utvecklingen hos människan, då, vårt etiska system har sina rötter i det altruistiska beteendet som förmågor som går att spåras tillbaka till våra tidigaste förfäder, men, menar han, den altruistiska förmågan som de Waal syftar på är den naturliga omsorgsförmågan som bara fungerar inom den egna gruppen, där många sociala djur utvecklat ett altruistiskt beteende som bygger på att gruppens medlemmar

⁶⁷ Singer, *Primates and Philosophers: How morality evolved*, s. 143.

⁶⁸ Singer, *Primates and Philosophers: How morality evolved*, s. 145.

uppträder likasinnade gentemot varann för att undvika beteenden som egoism och självupptagenhet.⁶⁹

Singer menar att den reciproka genetiska framgången främst beror på att vi alla är i behov av andras omsorg och välvilja. Människan har tillsammans med andra arter utvecklat karaktärsdrag som bygger på en reciprok förståelse av *nyttan* i att göra uppoffringar för andra. Jag anser att Singers reciproka nyttoteori liknar på många sätt Hobbes kontraktsteori.⁷⁰ Hobbes kämpade också med frågan om moralens funktion. Hans teori byggde på en föreställning om att människan i sin natur är egoistisk och bara inriktad på sin egen överlevnad och att moralens funktion bör förstås som en lösning på ett praktiskt problem som egenintresserade människor ställs inför. Hobbes såg att det inte kan finnas en social samhällelig struktur som är präglad av fred och samverkan om det inte finns gemensamma sociala regler. Enligt Hobbes måste ett fungerande samhälle alltid ta hänsyn till följande grundförutsättningar:

- Att alla människor har samma grundläggande behov som måste tillgodoses
- Att det råder en knapphet av resurser som måste fördelas någorlunda rättvist
- Att det finns en grundläggande likhet i den mänskliga förmågan

Hobbes menade att moralen och dess regler måste accepteras på villkor att alla inom samhället accepterar dem. Stater uppstår genom att människor ingår ett frivilligt kontrakt och där de frivilligt avstår från vissa av de rättigheter de har i naturtillståndet i utbyte mot en laglig ordning och där moraliskt bindande regler är sådana regler som gör det lättare för medborgare att leva harmoniskt och socialt trygga liv. Enligt Hobbes vinner vi fördelar om vi håller vår del av den samhällelige överenskommelsen. Men att vi måste samtidigt vara beredda att acceptera vissa nackdelar som exempelvis att lyda och följa rådande lagar och föreskrifter.⁷¹

Hobbes kontraktsteori och Singers reciproka nyttoteori anser jag är på många vis grundade i en idé om en evolutionär utveckling och i en förmåga som gynnat vår arts överlevnadschans.

Singer menar att den altruistiska genen haft bättre biologiska förutsättningar än andra gener,

⁶⁹ Singer, *Primates and Philosophers: How morality evolved*, s. 140–158.

⁷⁰ Nordin, *Filosofins historia*, s. 338.

⁷¹ Nordin, *Filosofins historia*, s. 336.

då dessa karaktärsdrag gynnar samspelet mellan individer och som fungerar bättre i större sammanhang.⁷²

En annan försvarare av evolutionsteorin är den amerikanska filosofen Jim Garrison, som menar att all etik i grunden bygger på tanken om ett rätt förhållande till andra och världen runt omkring. Garrison vill ta de Waals evolutionsteorier i försvar, då han även anser att de grundförmågor som empati och sympati tycks finnas naturligt hos alla primater, i vilket han vill relatera till det primära ursprunget av moral. Garrison menar att de Waal teorier bottenar i en darwinistisk idélära som ser evolution som en kontinuitet och där den moraliska naturen skall ses som en del av naturen som helhet. Att erkänna detta förhållande, menar Garrison, bör vara en värdig normativ grundföreställning, då det hjälper oss att bekämpa en överdriven antropocentriskt ideal, genom att den sätter oss i vår naturliga plats i förhållandet med andra levande varelser.⁷³

Även Garrison kritisera fanérteorin, i vilket han ser som ett svar på en traditionell lära som ser moralens funktion som en mänsklig seger över en orubblig och otäck evolutionär process. Garrison menar att Huxleys fanerteori går att spåras tillbaka till en morallära som försökte handskas med problem rörande människans fallenhet och ofulländade natur, där människans brister förklarades med en idé om att vi alla bar på ett nedärvt original synd.⁷⁴ Garrison menar att Huxley såg att människan endast genom ansträngning kunde avgränsas sig från de djuriska instinkterna genom vår rationella moraliska förmåga. Ett problem som Garrison pekar på är att Huxley inte gav någon teoretisk idé som förklarar hur människan för början kunde ha förvärvat sin unika förmåga.⁷⁵

Garrison menar att de Waal anfäller fanérteorin genom att visa på att vissa karaktärsdrag som exempelvis sympati och empati skall ses som grundläggande funktioner för det primära sociala livet i vilka vi finner bland andra sociala arter och som främst bygger på förmågan till harmoniserande samarbete. Sympatibaserat beteende är den evolutionära matrisen i från vilken alla våra sociala funktioner härstammar och där abstrakt regelstyrd moral framträder menar Garrison.⁷⁶ Garrison menar att de Waal ser på de moraliska förmågor som en del av en darwinistisk idélära som ser den mänskliga naturen i en kontinuitet som aldrig brutit med resten av de naturliga sociala instinkterna. Det är här som Garrison vill förvara de Waals

⁷² Singer, *Primates and Philosophers: How morality evolved*.

⁷³ Garrison s. 173.

⁷⁴ Garrison s. 173.

⁷⁵ Garrison s. 174.

⁷⁶ Garrison s. 174.

evolutionsteorier som även han anser vara i där moralens grundfunktion finns. Garrison menar att egenskaper som sympati, empati och en inbyggd rättskänsla är sociala förmågor bland många andra förmågor som människan delar med andra sociala däggdjur.

Garrison menar att människans är tillika med andra primater intensivt social, detta på grund av att vi är existentiellt beroende av vår sociala förmåga till samverkan. Garrison menar att vår intelligens i grunden är en väl underbyggd social intelligens, då främst syftar Garrison till vår förmåga att via abstrakta textuella symboler kunnat utbyta livsviktig information som exempelvis förmågan att kontrollera och göra upp eld viken existentiellt har förbättrat våra överlevnadschanser.⁷⁷

5. Diskussion

Målet med min uppsats är att se om det är rimligt att se de Waals teorier går att härleda till normativa slutsatser då främst till en omsorgsetik i vilka jag finner många samband som jag tidigare i min uppsats har presenterat. Jag vill här gå tillbaka till uppsatsens metod del för att se på följande kriterier som måste uppfyllas för att se om det går att härleda normativa slutsatser från dessa moralpsykologiska påståenden.

Då omsorgsetiken är partisk och begränsad kan den inte anses vara en godtagbar normativ etisk teori. Jag anser istället att andra normativa teorier som främst förespråkar opartisk och som ser till rättviseaspekterna är att föredra som en godtagbar etisk modell i vår förståelse av vad som bör anses vara rätt och fel. Jag har även undersökt om omsorgsetikens grundföreställning överensstämmer med våra egna erfarenheter i mötet med andra människor. Här har jag utgått från *erfarenhetskriterium*,⁷⁸ då Noddings teorier utgår från tanken att det är utifrån den naturliga omsorgen som människan utvecklat sin sociala, sympatiska och empatiska förmåga vilket gjort det möjligt för oss att samverka och interagera med andra i ett större sammanhang, i vilka hon anser grundar sig i det naturliga omhändertagandet.⁷⁹

Noddings omsorgsteori tycker jag understöds av de Waals forskningresultat som vetenskapligt och empiriskt visat att vi är existentiellt beroende av vår förmåga till social samverkan vilket överensstämmer med universella erfarenhets kriteriet - dock räcker det inte med att

⁷⁷ Garrison s. 174–175.

⁷⁸ Grenholm, Att förstå religion, s. 305.

⁷⁹ Nodding, The marital factor: two paths to morality.

erfarenhetskriteriet tillfredsställs för att teorin ska kunna betraktas som en godtagbar normativ etisk teori.

Jag har även undersökt om denna omsorgsetik går att integrera med de övertygelser vi håller oss med och med vår kunskap om oss själva och vår omvärld. Jag har använt mig av *integrationskriterium*,⁸⁰ då detta inte skall strida mot den vetenskapliga forskningen och den skall stämma överens med antaganden om vår tillvaro och det mänskliga livet.

Här vill jag återgå till Gilligans och de Waals forskningsresultat, vilka jag tidigare i uppsatsen presenterat. Jag har med stöd av dessa två forskningsresultat visat på att omsorgsteorin understöds av empirisk forskning. Det är en omsorgsteori som är implementerbar inom många områden av ett mänskligt liv, men, vilket jag inte anser fungerar som en normativ tillämpbar etik på vilken vi kan grunda våra mänskliga universella moraliska principer, då denna etik främst avser att fungera inom förhållanden och inte ser till de skyldigheter och de plikter vi har för andras välmående i samhället och globalt. de Waal skulle nog inte hålla med mig, då han anser att sympati, empati och en inbyggd rättskänsla är de karaktärsegenskaper i vilket all vår mänskliga moral grundar sig i och att dessa egenskaper klarar sig naturligt utan någon yttre påverkan eller genom abstrakta moralprinciper.

6. Sammanfattning och slutsats

Den sammanfattning och de slutsatser jag här vill presentera är om det går att se om de Waals empiriska undersökning och slutsatser som rör människans medfödda fallenhet för moral kan visa något om vilka värdeomdömen som är riktiga och om går det att härleda normativa slutsatser från dessa moralpsykologiska påståenden.

Jag finner att de Waals evolutionsteorier grundar sig i de omsorgsförmågor som återfinns inom omsorgsetiken. de Waal menar att vi inte är i behov av abstrakta moraliska principer för att kontrollera våra sociala beteende, vi har likt många andra sociala arter en naturlig fallenhet för moraliska beteende som värdesätter omsorg och välvilja och där de omsorgsförmågor som de Waals studier visar på är de förmågor som bygger på beteenden som kan relateras till sympati, empati i vilka ligger till grund för vår moraliska förmåga och som han vill skall förstås som en del av de sociala beteendestinkter som har sina biologiska rötter bland våra

⁸⁰ Grenholm, Att förstå religion, s. 305.

tidiga förfäder som evolutionärt utvecklats till förmågan att sätta sig in i andras behov och känslor. Enligt de Waal är detta ett resultat av att däggdjurs honor utvecklat förmågor som hade som gjort det möjligt för den ammande mamman att stannade kvar hos sitt barn och att ombesörjde dennes behov under en längre tid. Hos omsorgsetikern Nodding, är denna omsorgsteori central då hon menar att det är ur denna intima moder/ barn relation vi från början utvecklat förmågan till samarbete och samförstånd.

Jag vill även trycka på det grundläggande värdet i förmågan att kunna leva i grupp som de Waal ser som en evolutionär förmåga och som grundar sig i en existentiell grundtrygghet där fördelarna i grupplivet innebär både trygghet och en gemensam samverkan, där många arter utvecklat ett altruistiskt beteende som bygger på att gruppens medlemmar uppträder likasinnade gentemot varann för att undvika beteenden som egoism och självupptagenhet och där motivationen drivs i viljan att bevara ett harmoniskt ideal i form av goda relationen, även denna teori är central inom omsorgsetiken.

Min slutsats är att jag inte anser att de Waals omsorgsetik ensamt kan utgöra en hållbar normativ etik- men, det finns värdeomdömen som jag anser är normativa och som går att härleda till den omsorgsetik som Gilligan och Nodding förespråkar vilka är följande:

- Sympatiska och empatiska förmågor, som grundar sig i nära relationer, där individen ser till andra individer och att dessa kan ha liknade behov och känslor som en själv,
- Fredsmäklade förmågor, i form av ett gemensamt harmoniskt ideal som motiveras av viljan i att upprätthålla relationer,
- Normativa sociala regler, där individer tillsammans skapar regler med en gemensam vetskap om eventuell bestraffning vid överträdelse,
- En gemensam förståelse av rättvis fördelning, där varje individ ser den gemensamma nyttan i ett givande.

7. Litteraturförteckning

Rachels, J., Rachels, S., Rätt och fel: introduktion till moralfilosofi, Studentlitteratur 2015

Garrison, J., Overcoming Veneer Theory: Animal Sympathy

Gilligan, Carol., In a different voice, Harvard University Press 1994

Grenholm, C.-H., Att förstå religion: metoder för teologisk forskning, Studentlitteratur 2006

<http://sarahhoagland.com/sarahhoaglandles.html>

Nodding, N., The marteral factor: two paths to morality

Nordin, S., Filosofins historia: det västerländska förnuftets äventyr från Thales till postmodernismen, 2013

Singer, P., Primates and Philosophers: How morality evolved

Waal, F. de, Primates and Philosophers: How morality evolved

Waal, F. de, Waal, F. B. M. de, Good Natured: The Origins of Right and Wrong in Humans and Other Animals, Harvard University Press 1997

Waal, F. de, Wright, R., Evolved Morality: The biology and philosophy of human conscience, Princeton University Press 2014